

Pogodi dublje!
Pogodi još jedanput!...
Hvala!
Mene hoćeš? Mene?
Mene potpuno?
Odlazi!...
— Ne! Vрати se opet,
Sa svim svojim mukama
K zadnjem od svih usamljenih,

O, vrati se opet!
Svi moji potoci suza
Slivaju se prema tebi!
I zadnji plamen moga srca
TEBI se diže!
O, vrati se opet,
Moj nepoznati Bože!
Moja holi! Moja zadnja srećo«
(VI, str. 366. ss.)

Upravo u ovim stihovima vidi se dobro kako Nietzscheova duša vapi za Bogom kojega njegov zgrčeni JA odbacuje.

Na drugom mjestu u *Zaratustri* kaže Nietzsche: »Gdje je moj DOM? To sam ispitivao, istraživao, tražio i nisam našao. O vječno SVUDA, o vječno NIGDJE, o vječno uzalud!« (VI, str. 398).

Konac preživljenog individualizma pokazuje nam najpotresnija pjesma »Zwischen Raubvogeln«. Zaratustra, nekoć hrabri lovac, upao je sam u svoju lovačku mrežu, postao je svoj vlastiti plijen. On je sam sebe pokopao. Ponosno je tražio nekoć sama sebe, a sada je bolesnik koji boluje zbog »zmijskog otrova« u svome tijelu, budući da je ušao u raj stare Zmije i podlegao njezinu zavodničkom glasu: »Vi ćete biti kao Bog!«

Nietzsche se odvažio na ono najteže: njegov je život bio eksperimentat sa samim sobom kako i koliko čovjek može biti bez Boga. Da je on sâm bio žrtva tog eksperimenta, vrlo je uočljivo iz njegova negativnog rezultata.

BIOGRAFIJA LAVA TROCKOGA

Isaak Deutscher: Naoružani prorok. Razoručani prorok. Prognani prorok. Biografija Lava Davidoviča Bronšteina-Trockog. Prevela Nada Šoljan. Izdala Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1976.

Frane Franić

Svaki svezak ima po oko 300 stranica, velikog formata. To je vrlo zanimljiva knjiga za povijest marksističkog pokreta u svijetu, posebno u Rusiji. Trocki je bio iz židovske obitelji Bronstein, a konspirativno je ime Trocki uzeo po svome čuvaru u zatvoru, koji se tako zvao. U mladim danima je bio menjševik i politički protivnik Lenjinov, ali su ih poslije prilike posve zbližile, osobito revolucija 1917. Lenjin je, prema autoru, tvorac partije, dok je Trocki tvorac Crvene armije, pobjednik Vrangela i bjelogardijaca. U stvari je, kaže autor, 1917. god. revoluciju započeo i vodio Trocki, tako da je Staljin nakon izvojevanе pobjede predložio da Trocki bude prvi predsjednik prve sovjetske vlade. Trocki je tu ponudu otklonio s motivacijom da je on Židov pa da bi se onda reklo da je ruska revolucija djelo Židova, a ne ruskih radnika. Tako je onda predložen od Trockoga za prvog predsjednika Sovjeta Lenjin, koji je taj prijedlog i prihvatio i ostao na tom mjestu do smrti.

U život Trockoga ušao je Staljin kao treća ličnost po važnosti u ruskoj revoluciji. Deutscher tvrdi, prema dokumentima, da je Lenjin pisao s mrtvačke postelje Centralnom komitetu da skinе Staljina s položaja generalnog tajnika partije, jer je opazio da prisvaja sebi svu vlast. To je pismo pisao svome prijatelju Trockome. Trocki nije pismo pročitao na sjednici CK, nadajući se

da će postići kompromis i tako mimoći potrese u partiji. Ali to ga je poslije stajalo života. Staljin ga je malo po malo, oslanjajući se na Buharina, Zinovjeva, Kamenjeva i njihove pristaše, pomalo izgurao s raznih istaknutih položaja u državi i partiji, dok ga konačno nije istjerao iz partije, protjerao u Sibir i tako potpuno razoružao.

Iz Sibira je Trockog podržavao veze sa svojim pristašama u Rusiji, jer su tada u partiji bile legitimne razne struje i borba mišljenja. Međutim, on je u toj borbi mogao upotrijebiti samo svoje pero i svoje trpljenje, dok je Staljin imao na raspolaganju čitav partijski i državni aparat. Taj je čovjek znao čekati svoje vrijeme da se riješi svojih protivnika. Najprije se riješio Buharina i buharinovaca, a zatim ostalih, koje je sve stavio pod zajednički nazivnik »trockistički kontrarevolucionari«. On je Trockoga protjerao iz Rusije. Primio ga je tada 1929. Kemal paša u Tursku i smjestio na obalu Crnoga mora, na otok Prinkipo, odakle je pokušao voditi svoje pristaše u Rusiji i svijetu preko pisma, bezbrojnih novinskih političkih studija, knjiga i prijatelja koji su ga posjećivali. Tu je proboravio do 1933, kada je primljen u Francusku. Budući da mu boravak u Francuskoj nije pružao ni malo sigurnosti, dapače je bio pun opasnosti, bilo da dođe na vlast desnica s Lavalom ili ljevica s komunistima (staljinistima), zatražio je azil u Norveškoj, gdje ga je i dobio, iako je i tu imao mnogo patnji uslijed protesta i pritisaka sovjetske vlade na norvešku koja je bila prisiljena da mu ograniči kretanje i djelatnost u svojoj zemlji. U Norvešku je stigao 1935. i tu ostao do kraja 1936. Početkom 1937, pod pritiskom sovjetske vlade, bio je protiv svoje volje deportiran iz Norveške. Primio ga je Meksiko i njegov ljevičarski predsjednik Callesa, u siječnju 1937. Tu je ostao do 20. kolovoza 1940, kada je, kako tvrdi autor, po naredbi Staljina bio ubijen od atentatora radničkom dvostranom sjekikom.

Trocki kao Židov poznaje Bibliju i u svojim se spisima služi biblijskim slikama i rječnikom Staroga i Novoga zavjeta. Tu čitamo o Kainu i Abelu, o babilonskoj kuli, o izlasku iz Egipta, o Judi, o Pilatu, o dvanaest apostola, o Besjedi na gori (za koju kaže da je preludij koncentracionih logora!), o Antikristu (kako je jednom u šali nazvao Lenjina), o Kristu, itd. Vidi se da mu te misli nisu posve izašle iz glave i iz srca. Naprotiv kod Lenjina i Staljina takvih izraza nećemo naći. A Staljin je bio sjemeništarač. Očito je u sebi drukčije potisnuo svoj vjerski odgoj Trockog, a drukčije Staljin (ne znam je li ga Lenjin uopće imao). Trockog je prema svojem vjerski provedenom djetinjstvu bio blago raspoložen, iako je ostao uvjereni ateist do kraja. Pri kraju je života izjavio, da bi ostao ateist i pristaša dijalektičkog materijalizma i kada bi se drugi put rodio, jer da je za njega očito, da poslije smrti nema života: o tome da on nema sumnje. Staljin kao da je mrzio svoje vjerski provedeno djetinjstvo, svoj sjemeništarski život, a s njime i svaku vjeru. U tome mu može sličiti danas jedino bivši budistički svećenik Pol-Pot u Kambodži. Trockog je bio i prvi predsjednik antivjerskog odbora: dakle, ovdje za njega nije bilo kompromisa. Rekao je da ne može razgovarati s onim koji diže šešir pred vratima crkve. Bio je dakle iskren revolucionar marksist. Nije bio lukavac. U Rusiji je nakon boljševičke revolucije bio ministar rata i ministar vanjskih poslova, pa je bio sklopio Brestlitovski mir s Nijemcima i prenstio im čitavu Ukrajinu, samo da postigne mir za svoju radničku vladu. Srećom za njega, Saveznici su poslije pobijedili Nijemce i Sovjeti su natrag dobili Ukrajinu i Bjelorusiju.

Trocki je bio vrlo kulturni. Govorio je i pisao na više jezika (ruski, francuski, njemački, engleski, a za boravka u Norveškoj bio je naučio i norveški). Glavna su mu književna djela: *Ravnoteža i perspektive — pokretne sile revolucije* (tu raspravlja o permanentnoj revoluciji, koja je misao Trockoga, od njega su je preuzeli marksisti), *O proletarskoj kulturi*, *Moj život*, *Povijest ruske revolucije*, *Lenjin*, *Izdana revolucija*, *Staljin*.

Možemo se pitati: što je »trockizam«?

Trocki je mislio da će Staljin svojom povuštljivom politikom prema seljacima i industrijalcima dovesti do kontrarevolucije pa je bio za čisti marksizam, tj. za opću kolektivizaciju i plansku industriju, dotično za nacionalizaciju svih proizvodnih sredstava. Staljin je s Buharinom poslije Lenjina, kao generalni

sekretar partije puštao mnoge slobode seljacima i manjim industrijalcima. Ali kada je Staljin počeo provoditi radikalnu kolektivizaciju, pošto je likvidirao Buharina i buharinovce, kojih nije bio mali broj, i kada je uveo prvu petoljetku s kojom je navjestio najradikalniju nacionalizaciju svih proizvodnih sredstava, transporta, trgovine dapače i zanatstva, onda je Trocki izgubio svoje karte za borbu i trebao bi se bio pokoriti. Ali tada je Staljin udario po »trockistima«, kao kontrarevolucionerima, jer mu više nisu bili potrebni, pa su tada u famoznim »čistkama« poginuli uz Zinovjeva, Kamenjeva, Sokolovskog, Tuhačevskog i ostale prvoborce ruske revolucije svi oni koji su pokazivali i malo razilaženje sa svemoćnim generalnim sekretarom. I to sve zato, što bi bili radili na kontrarevoluciji po uputama Trockoga, što su svi na procesima pokorno priznavali, kao što se mi stariji iz dnevne štampe sjećamo. Trocki, prema autoru, nije nikada doznao koliko je Staljin u pozadini »očistio« svojih protivnika. Ali i ono što je doznao bilo mu je dosta da postane borac za »demokraciju unutar partije i humanizam unutar države«. To je trebalo karakterizirati trockizam nasuprot staljinizmu. Za Trockoga je Staljin postao tiranin nad tiranima. On je stao razvijati teorije o marksističkom moralu, jer su mu u tim čistkama nastradala oba sina. On je dokazivao »nevinost« tih žrtava. Ali što je to »nevinost«? U ime kojeg je moralnog principa on branio te žrtve? pitali su se zapadni mislioci.

Trocki je odlučno odbijao bilo kakav apsolutni moralni princip, jer bi to značilo priznati Boga. Za njega je bio moralni princip »korist socijalističke revolucije«, dotično napredak čovječanstva ili radničke klase, što je za njega identično. Međutim, i Staljin je postupao pram tom istom »moralnom principu«. On je držao da je postojanje trockista štetno za revoluciju pa ih je likvidirao. Na temelju istog principa on je likvidirao i samoga Trockoga. Savjest Trockoga se bunila na takav postupak koji je žigosao kao nemoralan. No i on je, čini se, davao ubijati taoce bjelogardijskih oficira, tj. njihove obitelji. Ali to je bilo za vrijeme rata. Što bi on bio učinio u postrevolucionarnom periodu da se našao u teškoćama u kojima se našao Staljin — ne znamo. Svakako, taj čisto humani moral, koji se ne bazira na metafizičkim principima, koji proizlazi iz naravi čovjeka i stvari, toliko je relativan, da postaje krajnje nepouzdan. Nad tim bi se morali zamisliti i neki naši današnji moralisti koji naučavaju katolički moral, koji ne proizlazi iz nepromjenjivih principa. Možda bi Trocki stvarno i bio humaniji u postupku da je namjesto Staljina vladao u SSSR-u. To je teško reći. Deutscher se poziva na jugoslavensku i kinesku revoluciju, koje da su nobiedile neovisno od staljinističkih načela. Ipak ostaje temeljnim pitanjem pitanje marksističke etike i mogućnost zasnivanja ljudskog morala na njegovim relativnim načelima, tj. izgradnje novog čovjeka i čovječanstva bez Boga. Za nas je, naravno, to nemoguće, iako se Crkva u svojoj povijesti prilagođavala svim ekonomsko-političko-društvenim sustavima, pa se može prilagoditi i sustavu samoupravnog socijalizma, kao ekonomsko-političko-društvenom sustavu.

Suprotstavljanje Trockoga Staljinu došlo je dotle da je osnovao Internacionalnu komunističku partiju, ne samo za zapadni svijet nego i za Sovjetski Savez. Trocki je bio došao do uvjerenja da je Treća internacionala sa Staljinom na čelu potpuno izdala interese radničke klase i da treba dignuti revoluciju protiv nje, da bi se svršla s vlasti i dovela na vlast u čitavom svijetu Četvrta internacionala. Ali ta Četvrta internacionala Trockoga i trockista koji su postajali sve malobrojniji nije nikada imala većeg odjeka. Zapadni su komunisti, a pogotovu oni u Sovjetskom Savezu, ostali vjerni Trećoj internacionali i Staljinu. Trocki se u mnogočemu varao u svojim procjenama događaja. Staljin nije nikada postao kontrarevolucionar. Trocki nije mogao predvidjeti i ocijeniti da će nakon II. svjetskog rata pod vodstvom Staljina doći na vlast socijalizam u Istočnoj Evropi, na ni to da će se proširiti i na Dalekom azijskom istoku i bez njegove Četvrte internacionale. Ni sadašnji eurokomunizam se ne kreće prema shemama Trockoga. Život je mnogo složeniji od predviđanja. Četvrta internacionala, kako misli Deutscher, poslužila je Staljinu kao posljednji razlog da Trockoga osudi na smrt. Ta je osuda, kako smo naveli, izvedena 20. kolovoza 1940. i Trocki je dan poslije umro u bolnici od posljedica atentata.

Tako je završio taj velikan ruske revolucije. Papa Ivan XXIII. se s njim viđao i pozdravljao na otoku Prinkipo, a Churchill ga je nazvao »strašilom Evrope, mješinom punom svakog zla«. — Mislim da ne možemo zaniijekati Trockom »dobru volju« da koristi čovječanstvu. A onaj koji »sudi srca«, Vječni sudac, može mu jedini pravedno suditi.

PUTOVIMA EVROPSKOG FILMA

Maksimilijan Vetus

Gledajući posljednje filmove Romana Polanskog (STANAR) i Alaina Resnaisa (PROVIDNOST), razmišljao sam o putovima suvremenog evropskog filma. Osjeća se da režiseri srednje generacije još uvijek nisu rekli posljednju riječ, u doba kad mladi nastupaju i kad oni tek zakoračuju na vrući teren filmske avangardne misli.

Alain Resnais je glavna ličnost nekad slavnog francuskog novog vala. Njegov film *Prošle godine u Marienbadu* predstavlja pravu produhovljenost Zapada i djeluje revolucionarno zbog mnogo čega. Ovaj film ruši konvencionalnu režiju i konvencionalnu upotrebu kamere. Pred nama se pojavljuje ostvarenje o kojem moramo misliti da bismo shvatili njegovu montažnu slojevitost.

Neki teoretičari spominju elemente iz ovog filma koji su se javljali i u prijašnjim epohama. Ali Resnais ih prvi put obnavlja i prihvaća u blještavom svjetlu. Oni postaju filmska realnost, nova dimenzija, a ne slučajna filmska akribija. Dubinu njegovog filma, čiji je siže angažiran apoteozom ljubavi, treba tražiti u metafizici modernog slikarstva, od početka stoljeća do naših dana. Resnais otkriva metafizički stravično prazni prostor, koji je uprvo slikarstvo naših dana utjelovilo, ali ga ovog puta otkriva filmskom kamerom.

Daljnje se asocijacije na ovaj film kreću s obzirom na dramaturgiju francuskog novog vala koji se lišava fabule i sadržaja, da bi se zadržao na splinu banalnog razgovora i u otkrivanju ljudske fizionomije pruža mogućnost doživljavanja egzistencijalnosti van vremena i prostora. Ovakva dramaturgija, bez konvencionalne drame i tragedije, sadržana u vječnom trenutačnom, prisilila je Resnaisa da ruši proporcije klasičnog razvoja priče. On ruši realan prostor, ruši realno vrijeme nalazi se u međuprostorima i vanvremenu. Takva interpretacija omogućila mu je ostvarenje jedne zaleđene stvarnosti. Kretanje kroz takvo vrijeme i prostor dovodi Resnaisa do zanimljiva montažnog efekta, produžavanja vremena, da bi se otkrila vizualna ljepota pokreta. Film je na taj način dobio neke elemente pantomime, kao da nas vraća u epohu nijemog filma, i zato je njegova aktualnost nadasve interesantna. Poslije filma *Prošle godine u Marienbadu* Resnais je snimio slijedeće filmove: *Muriel ili vrijeme povratka* (1963.), *Rat je završen* (1966.), *Volim te, volim te* (1968.), *Stavisky* — *ufera stoljeća* (1974.). Ti se filmovi nisu prikazivali u nas, dok je ovih dana u Splitu prikazan posljednji Resnaisov film PROVIDNOST!

Po tematici, montažnim efektima, scenariju i filmskim rješenjima ovaj Resnaisov film blizak je filmovima ostalih suvremenih evropskih režisera. Kao da se i Resnais nije mogao mnogo udaljiti od Bergmanove tematike ili od vizualnog i misaonog nemira jednog Fellinija. Ipak jedno odvajanje od ove dvojice predstavlja čvrsta i kompaktna dramaturgija, neobično snažna lirski osjećanja.